

dr. Claartje Rasterhoff, universitair docent cultuurbeleid en cultuurmanagement, Universiteit Maastricht

Voor ik overga tot bespreking van de aan ons gestelde vragen, wil ik graag mijn waardering uitspreken voor het betrekken van onderzoekers in de discussie over de potentie van de culturele en creatieve sector. Hierbij is het verbinden van kennis uit wetenschappelijk onderzoek met kennis in praktijk en beleid een belangrijk aandachtspunt.

2. Hoe en waar kan de potentie van de culturele en creatieve sector (al/nog) beter benut worden? (cross-overs)

Het maatschappelijke belang van de culturele en creatieve sector is groot. Onderzoek laat duidelijk zien dat de sectoren zelf economisch en sociaal van betekenis zijn en dat cultuurmakers bijdragen aan waardecreatie in andere sectoren en maatschappelijke domeinen.¹ Toch wordt de vraag naar de waarde of potentie van de culturele en creatieve sector steeds opnieuw gesteld. Waar beleidsmakers en politici zich zo'n tien jaar geleden met die vraag vooral richtten op de rol van creativiteit in (stedelijke) economieën, worden cultuur en creativiteit nu naar voren geschoven als deel van de oplossing voor maatschappelijke opgaven. De verwachtingen zijn dus hoog. Onder welke voorwaarden kan de sector deze verwachtingen inlossen? Ik wil er drie uitlichten, gebaseerd op onderzoek naar de lange termijn ontwikkeling van culturele en creatieve sectoren en onderzoek voor de nieuwe Kennisagenda.

1. Er is in de afgelopen jaren al veel aandacht besteed aan een **gezondere culturele arbeidsmarkt**. Dit is een urgente uitdaging, omdat deze arbeidsmarkt extreem geflexibiliseerd is met veel erg lage inkomens en zeer weinig zekerheid. Dit maakt collectieve organisatie en actie moeilijk, helemaal in een veld dat sterk gefragmenteerd is, met veel zelfstandigen en veel kleine organisaties. Om deze vormen van precariteit te helpen tegen te gaan is er inmiddels een sectorbreed arbeidsmarktverlegorgaan (Platform ACCT) en werkt de sector met de [Code Diversiteit en Inclusie](#), de [Governance Code](#) en de [Fair Practice Code](#). Desondanks is de positie van veel makers nog steeds erg kwetsbaar, wat zowel praktijken van vernieuwing als overdracht van kennis en vaardigheden in de weg staan.²
2. Een tweede voorwaarde is het versterken van **de vertrouwensrelatie** tussen de sector en overheden. Veel kunstenaars en creatieve makers halen motivatie uit maatschappelijke vraagstukken. Makers initiëren zelf projecten én gaan graag in op verzoeken vanuit overheden en andere partijen om zulke vraagstukken te verbeelden en te bevragen: van de zorg, wooncrisis, ruimtelijke ordening en vergrijzing tot de gevolgen van de klimaatcrisis. Dit is dus een goede basis voor cross-over samenwerkingen. Echter, uit onderzoek blijkt dat met de instrumentalisering van kunst en cultuur in Nederlands cultuurbeleid (creativiteit als grondstof) controle en verantwoording centraal zijn komen te staan in deze relatie.³ Met name

¹ Zie bijvoorbeeld Monitor Creatieve Industrie, Satellietrekening Cultuur en Media, Cultuurmonitor, alsook ook regionale en thematische monitors.

² Zie ook <https://www.boekman.nl/verdieping/publicaties/onderzoek-cultuur-en-corona> over de gevolgen van corona en de coronasteun.

³ Edwin van Meerkerk en Quirijn van den Hoogen, "Knellend keurslijf. De beperkingen van een steeds bureaucratischer cultuurbestel" in *Boekman* 126 (2021). Hier is het werk van Eleanora Belfiore over het Verenigd Koninkrijk van belang.

bij subsidies wordt de verantwoordingssystematiek bijvoorbeeld als ingewikkeld, demotiverend en zeer tijdrovend ervaren. Om de vertrouwensbasis te versterken is het belangrijk om de sector, vanuit vertrouwen, meer zeggenschap te geven over eigen standaarden, verwachtingen en organisatievormen. Een interessant experiment is hierbij bijvoorbeeld het nieuw op te zetten museum in Flevoland, dat ondanks dat het nog niet bestaat toch al financiering vanuit de BIS heeft ontvangen.

3. De derde voorwaarde is het versterken van **de kennisbasis en leercultuur** in de sector. In de culturele en creatieve sector worden ongelooflijk veel kennis en inzichten gegenereerd, maar deze worden vaak niet als zodanig herkend, overgedragen of benut. Dit betreft kennis over het eigen veld, maar ook over maatschappelijke thema's, buurten, gemeenschappen en organisatievormen. Bovengenoemde sturing op verantwoording en op resultaat gaat bovendien ten koste van vormen van kennisproductie die de sector eigen zijn, bijvoorbeeld via experiment en *learning by doing*. Met behulp van (fysieke en digitale) ruimtes voor experiment en kennisdeling kunnen bestaande kennis en inzichten - cruciale ingrediënten voor vernieuwing en kwaliteit - ingezet worden binnen en buiten de sector.

3. Wat is de rol van cultuur bij het bevorderen van sociale cohesie en een inclusieve samenleving?

Deze vraag komt al jaren terug in zowel beleid als onderzoek. Het goede nieuws is dat wetenschappelijk onderzoek laat zien dat kunst kan bijdragen aan sociale cohesie. In onze samenleving gaat sociale cohesie echter niet altijd om gedeeld identiteitsbesef, maar vaak juist om verbinding of overbrugging tussen verschillende identiteiten: **externe sociale cohesie**.⁴ Een theatervoorstelling kan, bijvoorbeeld door de perceptie van de werkelijkheid uit te dagen, bezoekers niet alleen op een andere manier tegen een plek of een onderwerp aan laten kijken, maar ook aanzetten tot actie, zoals het (samen) opzetten van een werkplaats.

De vele bestaande onderzoeken laten dus al goed zien dat cultuur sociale cohesie *kan* bevorderen, maar dat betekent niet dat dit automatisch gebeurt, (direct) meetbaar is, of dat een kunstproject persé het beste 'middel' is.⁵ Toch wordt data over de sociale rol van kunst en cultuur vaak strategisch ingezet, ter legitimatie van publieke investeringen. Onduidelijke of overtrokken analyses kunnen tot scepsis en frustratie bij zowel cultuurmakers als bij betrokken maatschappelijke partners leiden. Ook hierbij is het dus belangrijk dat de sector zelf doelen en verwachtingen op basis van (eigen) kennis en kunde kan en mag formuleren.

Tenslotte nog over de rol van cultuur in het bevorderen van een inclusieve samenleving. In de sector is veel aandacht voor inclusie, representatie en diversiteit. Het uitgangspunt daarbij is dat culturele (gesubsidieerde) sector een afspiegeling van de hele samenleving moet zijn. En dat met een meer diverse sector een meer divers publiek kan worden bereikt. Onderzoekers en cultuurmakers zelf wijzen er echter op dat dit nog maar beperkt doorwerkt in de organisatie van het Nederlands cultuurbestel. Hoewel een bredere culturopvatting opmars heeft gemaakt (met o.a. meer aandacht voor media, erfgoed en digitale cultuur) heeft dit nog niet geleid tot het structureel inclusiever en diverser maken van **beoordelings- en besluitvormingsprocessen**.

⁴ Hanka Otte, *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie* (2015).

⁵ Zie bijvoorbeeld het nu lopende internationale AMASS project: <https://amassproject.weebly.com>.

6. Welk faciliterend (subsidie)beleid is er nodig vanuit de overheid om het volledige potentieel van de culturele en creatieve sector, van maker tot instelling, te kunnen benutten?

Ons lange-termijnonderzoek naar voorwaarden voor een bloeiende culturele sector toont duidelijk het belang van *bottom-up*, lokale en hybride organisatieverbanden. Ik vraag de Tweede Kamer dan ook om meer aandacht voor:

1. Beleid op basis van **participatie en vertrouwen**. Door besluitvormings- en beoordelingsprocessen te democratiseren kan er meer ruimte ontstaan voor zelforganisatie, zelfbeheer en collectieve actie, en daarmee voor vernieuwing en samenwerking.⁶ Niet alleen in de culturele en creatieve sector, maar juist ook tussen cultuurmakers en partners in andere maatschappelijke domeinen, inclusief overheden. Er zijn hier, net als in andere landen, wel wat experimenten met *fair funding*, *participatory grant making* en *participatory policy making*, maar dit zijn vooralsnog gefragmenteerde initiatieven.
2. Beleid dat **zich richt op het culturele ecosysteem**, en minder op individuele instellingen of sectoren. Cultuur is veelal lokaal georganiseerd en georiënteerd, maar lokaal cultuurbeleid is facultatief en sterk afhankelijk van planperiodes gericht op subsidies voor instellingen. De convenanten tussen het ministerie van OCW en de stedelijke cultuurregio's lijken een goede basis voor betere regionale afstemming én betere afstemming tussen rijk en regio en verdienen daarom meer aandacht dan ze nu (in beleid en politiek) krijgen.
3. Beleid dat, in samenhang met onderwijsbeleid en sociaal arbeidsmarktbeleid (zie Platform ACCT en SER), de **kennisbasis en leercultuur** in de sector bevordert via het stimuleren van initiatieven gericht op leren, ontwikkelen en kennisdeling vanuit de sector zelf. Zulk beleid zal zich niet enkel op bij/omscholingscursussen of enkele *fieldlabs* richten, maar op duurzame samenwerkingsverbanden tussen organisaties, makers en co-financiers.⁷

5. Wat is de langetermijnagenda van de wetenschap op het terrein van de culturele en creatieve sector?

Er is op dit moment geen lange-termijnagenda. De Boekmanstichting, kenniscentrum voor kunst, cultuur en beleid zal in de komende jaren zorg dragen voor de totstandkoming van een breed gedragen, thematische [Kennisagenda](#) voor de culturele en creatieve sector. Hiervoor heb ik samen met medewerkers van de stichting de afgelopen maanden verkennend onderzoek gedaan in het veld en bij onafhankelijke adviesorganen. Uit dit onderzoek blijkt dat de sector sterke behoefte heeft aan een stevige kennisbasis die als 'voeding' voor de ontwikkeling van een lange-termijnvisie en strategie kan dienen. In de volgende fase van de verkenning, die deze maand van start gaat, wordt daarom vanuit de Boekmanstichting gesproken met onderzoekers van universiteiten, hogescholen en kennisinstellingen om hun behoeften en verwachtingen te spiegelen aan die van partijen uit het culturele en creatieve veld. De ontwikkeling van een lange-termijnagenda voor wetenschappelijk onderzoek in wisselwerking met **praktijkgericht onderzoek** (o.a. met/door de sector zelf) is hiervoor een belangrijke voorwaarde. Temeer omdat er op dit moment geen middelen zijn vrijgemaakt voor de uitvoering van de Kennisagenda en er dus geen geoormerkt geld is voor uitvoering van nieuw onderzoek. Dit verdient aandacht van de Tweede Kamer.

⁶ Zie bijvoorbeeld ook Porto Santo Charter – de gezamenlijke verklaring ten aanzien van culturele democratie (april 2021). <https://portosantocharter.eu/the-charter>.

⁷ Zie ook www.werktuigppo.nl.